

Behandelvorschlag

Onderwerp	1. Vaststellen geactualiseerde Archeologische verwachtingenkaart met beleidsadviezen 2. Vaststellen geactualiseerde Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo 3. Vaststellen geactualiseerde Erfgoedverordening n.a.v. nieuwe Erfgoedwet		
Zaaknummer	2176376 / 2176289 / 2176260	Portefeuillehouder	Elferink
Historie	1. <u>Vaststellen geactualiseerde Archeologische verwachtingenkaart met beleidsadviezen</u> De archeologische verwachtingenkaart met beleidsadviezen, inclusief onderzoekrapportage, is op 21 september 2010 door de raad vastgesteld. De gemeente maakt voor uitvoerende taken met betrekking tot archeologie (opstellen van programma's van eisen, controle van rapportages, archeologische begeleiding) gebruik van de regio-archeoloog van het Oversticht. De concept Archeologische verwachtingenkaart heeft 6 weken ter inzage gelegen. In deze periode is een zienswijze ingediend. Het voorstel is de kaart zonder wijzigingen vast te stellen. 2. <u>Vaststellen geactualiseerde Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo</u> Op 4 juni 2014 heeft de raad de Beleidsnota Cultuurhistorisch Erfgoed 2014-2022 vastgesteld (1012138). Onderdeel van deze zaak was het vaststellen van de Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo. De kaart is nu aangevuld diverse andere objecten, onder meer door inbreng van de monumentencommissie. 3. <u>Vaststellen geactualiseerde Erfgoedverordening n.a.v. nieuwe Erfgoedwet</u> De huidige Erfgoedverordening 2010 (12G200048) wordt vernieuwd vanwege de invoering van de nieuwe Erfgoedwet, per 1 juli 2016. De Erfgoedwet vervangt en integreert verschillende wettelijke regelingen op het gebied van het cultureel erfgoed. Naast de Erfgoedwet wordt besluitvorming over cultureel erfgoed op termijn geregeld via de Omgevingswet. Tevens wordt voorgesteld de naam 'Monumentencommissie' te veranderen in 'Erfgoedcommissie'.		
Belangrijkste beslis/-besprekpunten	1. Vaststellen geactualiseerde Archeologische verwachtingenkaart met beleidsadviezen: - in te stemmen met de 'Archeologische verwachtingenkaart' inclusief beleidsadviezen; - de Monumentencommissie middels bijgevoegde brief op de hoogte te stellen. 2. Vaststellen geactualiseerde Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo: - De 'Cultuurhistorische Waardenkaart' vast te stellen, - De Monumentencommissie, de Werkgroep Markegrenzen en Rail Pleasure BV middels bijgevoegde brieven van het voorafgaande op de hoogte te stellen. 3. Vaststellen geactualiseerde Erfgoedverordening n.a.v. nieuwe Erfgoedwet: - De 'Erfgoedverordening 2018' vast te stellen; - De 'Verordening op de Erfgoedcommissie 2018' vast te stellen; - De Monumentencommissie en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed middels bijgevoegde brieven op de hoogte te stellen		

Politieke Markt	31 januari 2018			
Voorzitter	Griffiemedewerker	Zaal	Domein	Duur
Wieger Mulder	Anke Haarhuis	Theaterzaal	Fysiek	75 min
Doel van de sessie	Oordeelsvorming			
Behandeladvies	De drie zaken worden gemeenschappelijk besproken in één oordeelsvormende politieke markt. Aan het begin van de sessie zal via een korte presentatie een toelichting worden gegeven op de 3 onderdelen en hun onderlinge samenhang. Vervolgens wordt aan de fracties hun oordeel gevraagd richting de voorgestelde besluitvorming, welke zaken doorkunnen voor raadsbehandeling en op welke wijze.			
Spreekrecht publiek	ja ☒ nee ☐		Duur: maximaal 5 minuten	

Raad	13 februari 2018	
Doel van de sessie	Besluitvorming	
Behandeladvies	Naar aanleiding van de bespreking in de politieke markt kunnen de drie voorstellen als volgt worden geagendeerd op de agenda van de Raadsvergadering: 1. <u>Vaststellen geactualiseerde Erfgoedverordening n.a.v. nieuwe Erfgoedwet :</u> HAMERSTUK 2. <u>Vaststellen geactualiseerde Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo:</u> HAMERSTUK 3. <u>Vaststellen geactualiseerde Archeologische verwachtingenkaart met beleidsadviezen</u> BESPREEKSTUK	
Spreekrecht publiek	nee	

RAADSBSLUIT

ZAAKNUMMER	BEHANDELEND AMBTENAAR	SECTOR	PORT. HOUDER
2176289	Stegeman, Jan Kees	FYS-WBA	Marcel Elferink
ONDERWERP			
vaststellen geactualiseerde Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo			

DE RAAD VAN DE GEMEENTE HENGLO BESLUIT:

1. De 'Cultuurhistorische Waardenkaart ' vaststellen,
2. De Monumentencommissie, de Werkgroep Markegrenzen en Rail Pleasure BV middels bijgevoegde brieven van het voorafgaande op de hoogte te stellen.

PUBLIEKSVRIENDELIJKE SAMENVATTING

Bij het vaststellen van de Beleidsnota Cultureel Erfgoed in 2014 is tevens de Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo vastgesteld. Op deze kaart staan alle monumenten, de aandachtsgebieden wederopbouw, belangrijke invalswegen, terreinen van hoge archeologische waarde, Tuindorp 't Lansink, alle begraafplaatsen, kerken en oorlogsmonumenten. De kaart is nu aangevuld met belangrijke cultuurhistorische elementen. Op verzoek van de werkgroep Markegrenzen Hengelo zijn de oude markegrenzen inclusief markestenen, markepalen en jachtpalen opgenomen op de Cultuurhistorische Waardenkaart.

De Monumentencommissie heeft een lijst met waardevolle panden opgesteld. Dit zijn bijzondere panden, maar ze hebben geen beschermde status. Doel van aanwijzing van waardevolle panden is dat de eigenaren trots en zuinig op hun bezit zullen zijn. Deze panden staan nu ook vermeld op de Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo.

Tot slot zijn de 230 karakteristieke boerderijen, schuren en stallen opgenomen op de kaart alsmede vele panden en erf afscheidingen in Tuindorp 't Lansink. Voor deze karakteristieke panden gelden aanvullende regels welke zijn vastgelegd in het bestemmingsplan Buitengebied en Tuindorp 't Lansink.

Alle objecten op de kaart zijn onderdeel van de geschiedenis van Hengelo en vertellen elk hun eigen verhaal, het verhaal van het ontstaan en de groei van Hengelo.

DE GEMEENTERAAD VAN HENGLO,

DATUM

De griffier

De voorzitter

RAADSADVIES

ZAAKNUMMER	BEHANDELEND AMBTENAAR	SECTOR	PORT. HOUDER
2176289	Stegeman, Jan Kees	FYS-WBA	Marcel Elferink
ONDERWERP			
Vaststellen geactualiseerde Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo			

AANLEIDING, DOEL EN WAT GING ER AAN VOORAF

Aanleiding

Op 4 juni 2014 heeft de raad de Beleidsnota Cultuurhistorisch Erfgoed 2014-2022 vastgesteld (zaaknummer 1012138). Onderdeel van deze zaak was het vaststellen van de Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo. In de jaren daarna is in het buitengebied van Hengelo het agrarisch erfgoed geïnventariseerd en zijn ongeveer 230 objecten gewaardeerd als 'karakteristiek' (herziening veegplan bestemmingsplan buitengebied). Evenzo is in het kader van de actualisatie van het bestemmingsplan Tuindorp het gehele beschermde dorpsgezicht geïnventariseerd en gewaardeerd. Ook daar worden vele panden en erfafscheidingen aangewezen als 'karakteristiek' of 'authentiek'. De werkgroep Markegrenzen Hengelo heeft het college verzocht grensstenen en palen op de Cultuurhistorische Waardenkaart te plaatsen en de oude markegrenzen aan te geven en tot slot heeft de Monumentencommissie het afgelopen jaar meer dan 200 waardevolle panden aangewezen. Al deze objecten zijn toegevoegd. De Cultuurhistorische Waardenkaart is daarmee bijgewerkt en bevat alle monumenten, de aandachtsgebieden wederopbouw, belangrijke invalswegen, terreinen van hoge archeologische waarde, Tuindorp 't Lansink, alle begraafplaatsen, waardevolle panden, kerken en oorlogsmonumenten.

Juridische grondslag

Regelgeving omtrent cultuurhistorie bevindt zich in het overgangsrecht in de Erfgoedwet. Bij de vaststelling (of actualisatie) van bestemmingsplannen wordt de cultuurhistorie voor dat betreffende plan meegenomen.

Cultureel erfgoed

De Cultuurhistorische Waardenkaart is een onderlegger voor het verhaal van de historie van Hengelo. Dat gaat ver terug, van de oude markegrenzen tot heel recent, het feit dat Hengelo een wederopbouwstad is van nationaal belang. Bij ontwikkelingen dient rekening gehouden te worden met deze waarden. Ze spelen een rol bij het vaststellen van bestemmingsplannen en planontwikkelingen in de gemeente.

INHOUD VAN HET VOORSTEL

Verzoek werkgroep Markegrenzen

De werkgroep Markegrenzen, onderdeel van museum Hengelo, is de afgelopen jaren intensief bezig om alle oude grensstenen en palen te lokaliseren. Indien de stenen of palen gevonden worden zijn deze herplaatst. Indien geen origineel exemplaar aanwezig is wordt een replica gemaakt of gezocht. De werkgroep heeft het college verzocht de oude markegrenzen en hun markeringen op de Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo te plaatsen.

Verzoek Railpleasure Holding BV

De Railpleasure Holding BV heeft het college verzocht het voormalige Gelders Overijssels Lokaal Spoor (GOLS) op de Cultuur Historische waarden Kaart te zetten.

Karakteristieke panden Tuindorp 't Lansink

In het kader van de actualisatie van het bestemmingsplan Tuindorp 't Lansink zijn de afgelopen jaren alle panden geïnventariseerd. Dit was mede noodzakelijk om een sloopregeling in het bestemmingsplan op te kunnen nemen. Er is een lijst met karakteristieke panden, karakteristieke en authentieke erfafscheidingen opgesteld. Deze zijn opgenomen in de Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo. Alle eigenaren in het Tuindorp hebben een informatiefolder ontvangen en er is een subsidie beschikbaar voor eigenaren van karakteristieke panden en eigenaren die met een verbouwing hun pand opwaarderen naar de waarde 'karakteristiek'.

Karakteristieke panden Buitengebied

Op 19 april 2016 heeft de raad met de vaststelling van het bestemmingsplan Veegplan Buitengebied (zaaknummer 1076991) 230 objecten (boerderijen, schuren, stallen) aangewezen als karakteristiek met daaraan gekoppeld een sloopregeling. Deze panden worden nu ook op de waardenkaart geplaatst. De eigenaren zijn, voor de vaststelling van het Veegplan Buitengebied in de raad, middels een

informatiefolder op de hoogte gebracht. Tevens is er een kleine subsidie beschikbaar voor bouwhistorisch onderzoek en herbestemming.

Waardevolle panden

De Monumentencommissie heeft een lijst waardevolle panden samengesteld welke op de kaart zijn toegevoegd. In het voorjaar van 2017 zijn de betreffende eigenaren op de hoogte gebracht en heeft de Monumentencommissie samen met de gemeente een voorlichtingsavond georganiseerd. Voor deze eigenaren is de folder 'Waardevolle panden' samengesteld, welke aan de zaak is toegevoegd. De lijst is nog niet compleet en in 2018 zal de Monumentencommissie met een aanvulling op de lijst komen. Doelstelling: behoud van erfgoed door bewustwording.

BESPREK- EN BESLISPUNTEN

Gevraagd wordt aan de raad om de Cultuurhistorische Waardenkaart vast te stellen.

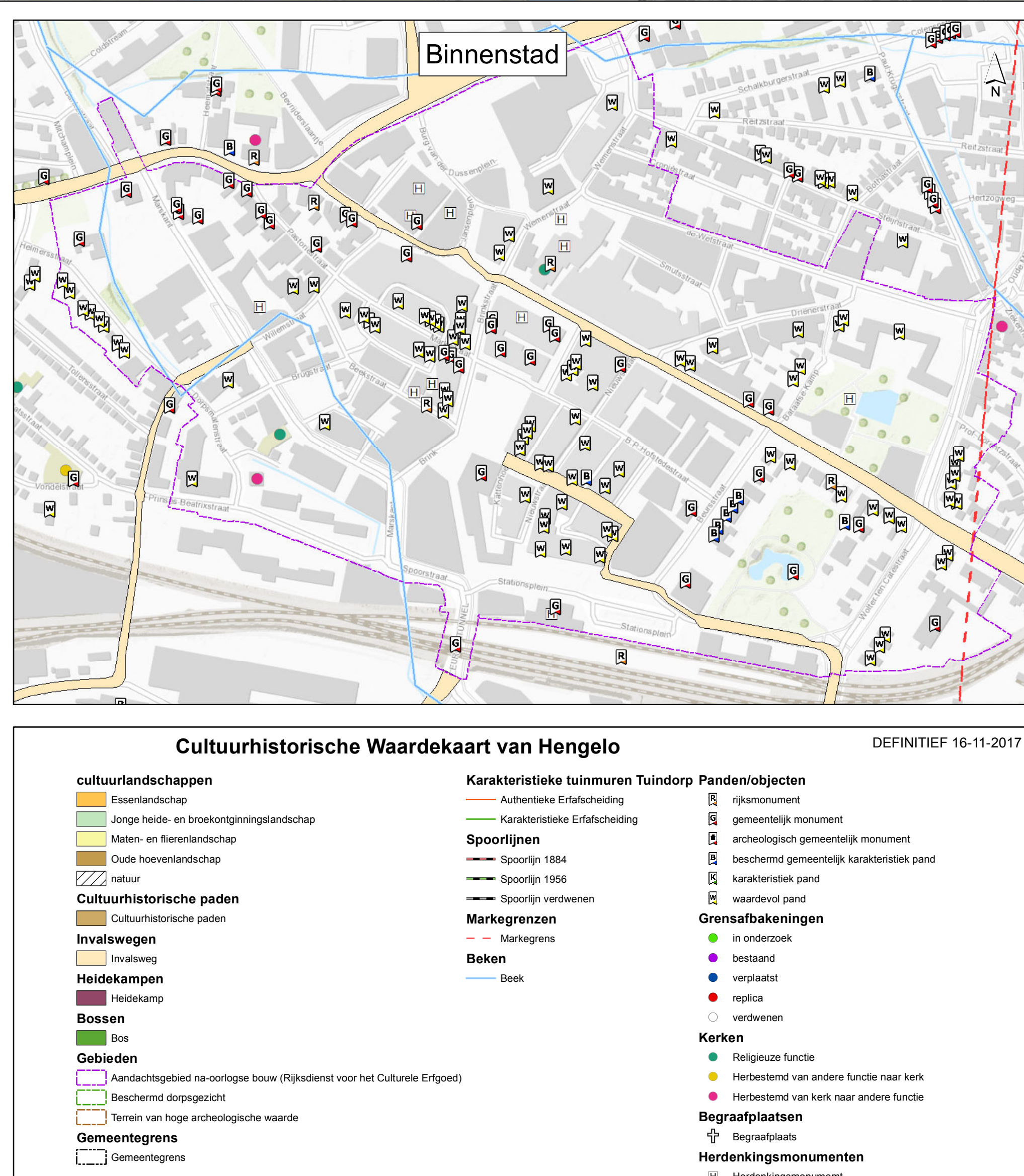
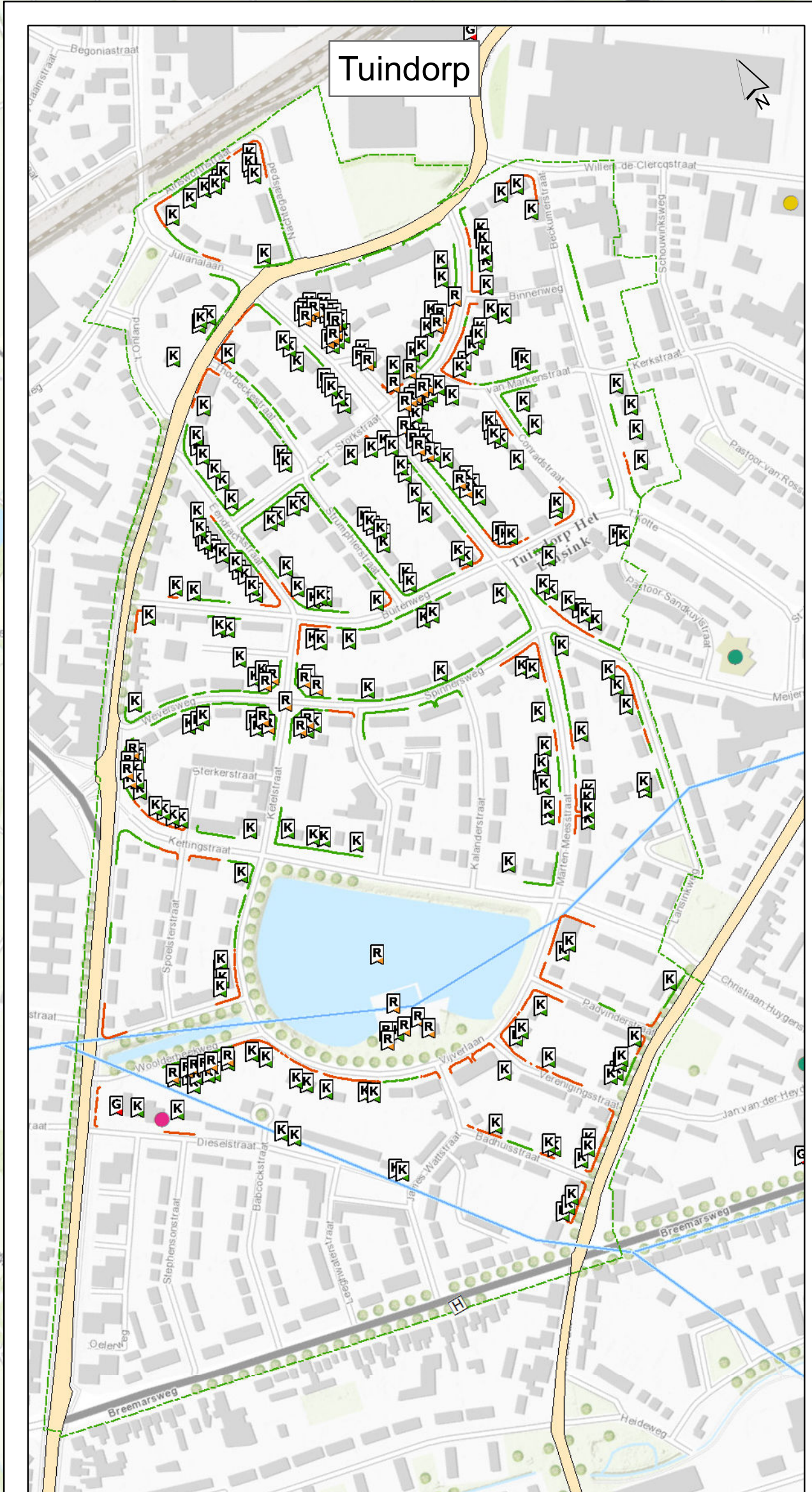
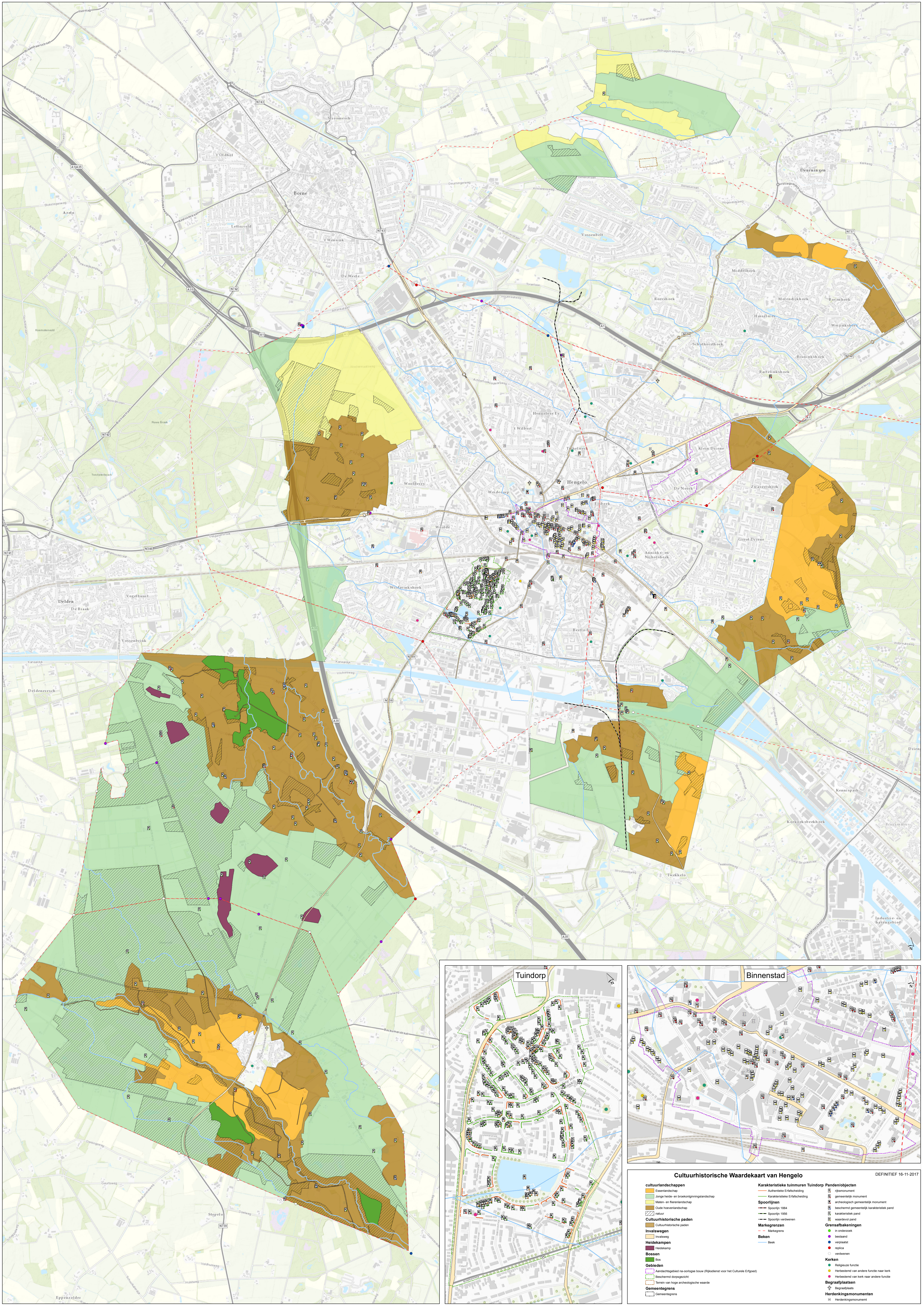
FINANCIËLE ASPECTEN

n.v.t.

BIJLAGE(N)

- Cultuurhistorische Waardenkaart Hengelo
- Verzoek werkgroep Markegrenzen aan het college
- Masterplan Markestenen Hengelo
- Grensafbakening in Hengelo
- Verzoek Monumentencommissie aan het college
- Verzoek Railpleasure Holding BV aan het college
- Uitgaande brieven aan Monumentencommissie, werkgroep Markegrenzen en Rail Pleasure BV
- Lijst waardevolle panden 2017
- Lijst karakteristieke panden Tuindorp 't Lansink
- Lijst karakteristiek Buitengebied
- Folder karakteristieke panden Buitengebied
- Folder karakteristieke panden Tuindorp
- Folder waardevolle panden

Dit raadsadvies is vastgesteld door het college van B & W van Hengelo.

Cultuurhistorische Waardekaart van Hengelo

cultuurlandschappen

- Eensendenschap
- Jonge heide- en broekontginningslandschap
- Maten- en barendlandschap
- Oude heidevriendenschap
- Natuur

Cultuurhistorische paden

- Cultuurhistorische paden

Invalswegen

- Verdwijning

Heidekanten

- Heidekanten

Bossen

- Bos

Gebieden

- Landschapsgedrag na-oorlogse bouw (rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)
- Beschermde dorpsgezicht
- Teren van hoge archeologische waarde

Gemeentegrenzen

- Gemeentegrenzen

Karakteristieke tuilmuren

- Authentieke erfafscheiding
- Karakteristieke erfafscheiding

Spoorlijnen

- Spoorlijn 1854
- Spoorlijn 1956
- Spoorlijn verdwenen

Markergrenzen

- Markergrenzen

Beken

- Beek

Panden/Objekten

- rijksmonument
- gemeentelijk monument
- archeologisch gemeentelijk monument
- beschermde gemeentelijk karakteristiek pand
- karakteristiek pand
- waardeloos pand

Grensaftakelingen

- in onderzoek
- bestand
- vervalst
- replica
- verdwijnen

Kerken

- Religieuze functie
- Herstellend van andere functie naar kerk
- Herstellend van kerk naar andere functie

Begraafplaatsen

- Begraafplaats

Herdenkingsmonumenten

- Herdenkingsmonument

DEFINITIEF 16-11-2017

Aan het College van Burgemeester en Wethouders
Hazenweg 121
7556 BM Hengelo

Betreft: Bijdrage aan de cultuur-historische waardenkaart en gemeentelijke monumenten

Geacht college,

Driehonderd jaar geleden bestond Twente voor een groot deel uit heidevelden. Soms stond er midden op een heideveld een boom met een ingekerfd kruis en daaronder een grote veldkei. Dit waren markestenen, grensstenen die de scheidingen van de marken die tot in het midden van de 19^e eeuw aangaven. De gemeenten die in het begin van de 19^e eeuw ontstonden, waren samenvoegingen van de oude marken, die toen al honderden jaren in functie waren. De markestenen gingen zo voor een deel naadloos over in gemeentegrensstenen en komen als zodanig voor in het 'Proces-verbaal der grensbepaling van het grondgebied der gemeente van Hengelo' uit 1820. Hiermee zijn de markestenen en gemeentegrensstenen zichtbare symbolen van een geschiedenis van honderden jaren, een cultuurhistorisch erfgoed dat het bewaren meer dan waard is.

In 1978 onderzocht Henk Rensen de 35 locaties van de gemeentegrensstenen van Hengelo¹. Hij vond op slechts acht locaties de oorspronkelijke markeringen, zoals die in het proces-verbaal genoemd worden, terug. In 2014 en 2015 deed onze werkgroep (de Werkgroep Markegrenzen Hengelo) hetzelfde onderzoek. Het bleek dat van de resterende acht uit 1978 er in de tussenliggende jaren nog drie verdwenen zijn. Dit laat zien dat bescherming van dit cultuur-historisch erfgoed broodnodig is. De enige mogelijkheid hiervoor is om stenen zelf te markeren, zodat ze niet uit onwetendheid verdwijnen en daarnaast het toekennen van een monumentenstatus, zodat er, indien nodig, een mogelijkheid tot interventie is.

Het kwam voor ons als een verrassing dat we de afgelopen twee jaar drie stenen hebben kunnen terugvinden. Zo zijn er van de oorspronkelijke 35 stenen toch weer acht bekend.

Niet alle markegrenzen gingen over in gemeentegrens. Zo'n grens is de grens van de marken Oele en Beckum. Hier bevinden zich nu nog twee markestenen: de ene net onder het maaiveld en de ander zo'n 30 cm eronder. Dit brengt ons op een totaal van tien teruggevonden grensstenen.

De werkgroep heeft ook als doel om de oude geschiedenis weer beleefbaar te maken door het herplaatsen van grensstenen en deze van informatieborden te voorzien. Dit is tot nu toe op zeven plaatsen gebeurd, ook buiten de oorspronkelijke gemeentegrens.

Wij verzoeken het college van B&W om deze zeventien grensstenen aan de cultuur-historische waardenkaart toe te voegen en om voor de oorspronkelijke grensstenen, voorzover nog niet rijksmonument en binnen de huidige grenzen van de gemeente Hengelo, de procedure tot aanwijzing van gemeentelijk monument te starten.

¹ De nummering van grensstenen, de precieze locaties en meer details zijn te vinden in de bijgevoegde documenten.

De werkgroep heeft ook onderzoek gedaan naar andere historische stenen en palen binnen de gemeente Hengelo. Zo bevinden zich vijf jachtpalen van Twickel binnen de huidige grenzen van Hengelo. Van deze vijf zijn er al drie gemeentelijk monument.

Wij verzoeken het college van B&W om deze vijf jachtpalen aan de cultuur-historische waardenkaart toe te voegen en om voor de twee overgebleven jachtpalen de procedure tot aanwijzing van gemeentelijk monument te starten.

Verder zijn er nog twee keer twee palen historisch interessant: het zijn twee overgebleven palen van het klooster aan de Thiemsbrug en twee van de oude joodse begraafplaats van Borne (nu op het gebied van de gemeente Hengelo). De palen van het klooster staan nu aan de oprit van Landmansweg 37 en zijn al gemeentelijk monument.

Wij verzoeken het college van B&W om deze vier palen aan de cultuur-historische waardenkaart toe te voegen en om voor de twee overgebleven palen van de oude joodse begraafplaats de procedure tot aanwijzing van gemeentelijk monument te starten.

Historisch gezien zijn de stenen van de oude brink van Hengelo het interessants. Volgens voorgangers van de stichting Oald Hengel hebben ze als offertafel en markevergaderpunt gediend. Deze stenen waren verzameld bij Museum Hengelo en zijn enkele jaren geleden deels door de gemeente afgevoerd.

Wij verzoeken de gemeente om het mogelijk te maken dat in overleg met Museum Hengelo de overgebleven stenen teruggevonden en op een centrale plek geplaatst worden, voorzien van een informatiepaneel dat de herkomst en belang van de stenen beschrijft.

Onze verzoeken zijn hieronder in een tabel samengevat. De documenten zijn tevens digitaal beschikbaar op: www.markegrenzen.nl/gemeentes/hengelo/DocsBenW.zip .

Met vriendelijke groet,

Namens de Werkgroep Markegrenzen Hengelo,

Gerhard Post
Industriestraat 168
7553 CV Hengelo

Bijlage. Deze tabel is een samenvatting van het document “Grensafbakeningen in Hengelo”.

Nummer	Origineel	Naam	CHWK	Monument	Toelichting
A-1	ja	Steen bij het Jodenkerkhof	ja	ja	
A-2	ja	Keisteen bij het huis van Weleman	nee	nee	nu in Borne
A-3	nee	Keisteen ten noorden van de Fotte	ja	nee	sinds 2016
A-4	ja	Keisteen bij bouwland van Wegter	ja	ja	
A-5	ja	Keisteen in het Minnebroek	ja	ja	
A-6	nee	Hollinkbergsteen	ja	nee	sinds 1996
A-7	nee	Zandboerpaal	ja	nee	sinds 2015
A-8	ja	Fabelhuttesteent	ja	nee	rijksmonument
A-9	nee	Belderspaal	ja	nee	sinds 2014
A-10	ja	Hogeveldspaal	ja	ja	
A-11	ja	Grevenpaal	ja	nee	rijksmonument
A-12	ja	Paal noord van de Fliermeente	ja	ja	
A-13	ja	Steen bij de Deldenerdijk	ja	ja	
A-14	ja	Steen bij Steen Jan	ja	ja	ondergronds
A-15	nee	Steen op de hoek van Riggelmeen	ja	nee	
A-16	nee	Steen bij Grimberg	ja	nee	
A-17	nee	Steen bij Pallas	ja	nee	
B-1	ja	Jachtpaal 13 van Twickel	ja	ja	al monument ?
B-2	ja	Jachtpaal 15 van Twickel	ja	(ja)	al monument
B-3	ja	Jachtpaal 16 van Twickel	ja	ja	al monument ?
B-4	ja	Jachtpaal 17 van Twickel	ja	ja	al monument ?
B-5	ja	Jachtpaal 18 van Twickel	ja	ja	al monument ?
C-1	ja	Palen bij Landmansweg 37	ja	(ja)	al monument
C-2	ja	Palen van de oude joodse begraafplaats	ja	ja	
C-3	ja	Stenen van de brink	later	later	centraal plaatsen

Masterplan Markestenen Hengelo

Door: Werkgroep markegrenzen Hengelo

Ellen Beerens, Rob Bloemendaal, Gerhard Post, Miny de Vries

Oktober 2015

DEEL 1: Overzicht

Motivatie

De nog bestaande markeringen (*'markestenen'*) van de oude markegrenzen in Hengelo behoren tot de oudste bewijzen van menselijke activiteit die nog boven de grond zichtbaar zijn. Uit oude verslagen blijkt dat dergelijke markeringen ook in Hengelo al in de 16^e eeuw bestonden. Deze markeringen zijn in hoog tempo aan het verdwijnen, vaak door onwetendheid en onverschilligheid. Het doel van het Masterplan Markestenen Hengelo is om dit tijt te keren en de markestenen weer op de kaart te zetten. Enerzijds doen we dit door de locaties van de oude markestenen precies te achterhalen, en deze letterlijk weer op de kaart te tekenen. Anderzijds willen we de bestaande markestenen een betere bescherming bieden en replica's van verdwenen markestenen plaatsen. Zo proberen we de plaatselijke en regionale geschiedenis levend te houden door bij elke markesteen een verhaal te vertellen.

Plan

Zoals hierboven is geschetst willen we nog bestaande markestenen en markegrenzen beter zichtbaar maken en waar mogelijk replica's plaatsen voor verdwenen markestenen. De zichtbaarheid kan nog vergroot worden door er een bord met informatie bij te plaatsen. Daarnaast willen we bekendheid genereren door publieke onthullingen, persberichten en publicaties, en toeristische informatie, zoals fietsroutes (op papier en als App) te ontwerpen langs de markegrenzen. Dergelijke activiteiten kunnen niet ontplooid worden zonder financiële middelen. Het plaatsen van een paal of steen met een informatiebord kost ongeveer € 700. Door werving van materialen (de steen) en diensten (de plaatsing) streven wij naar verlaging van deze kosten. Het Masterplan Markestenen Hengelo is een plan voor de komende 5 jaren, waarin de doelstelling is om elk jaar twee stenen te onthullen.

De werkgroep

De werkgroep bestaat uit Ellen Beerens, Rob Bloemendaal, Gerhard Post en Miny de Vries, en heeft als adviseur Gerrit Welberg. De werkgroep is een onderdeel van de archeologiegroep van Museum Hengelo.

Opzet van het document

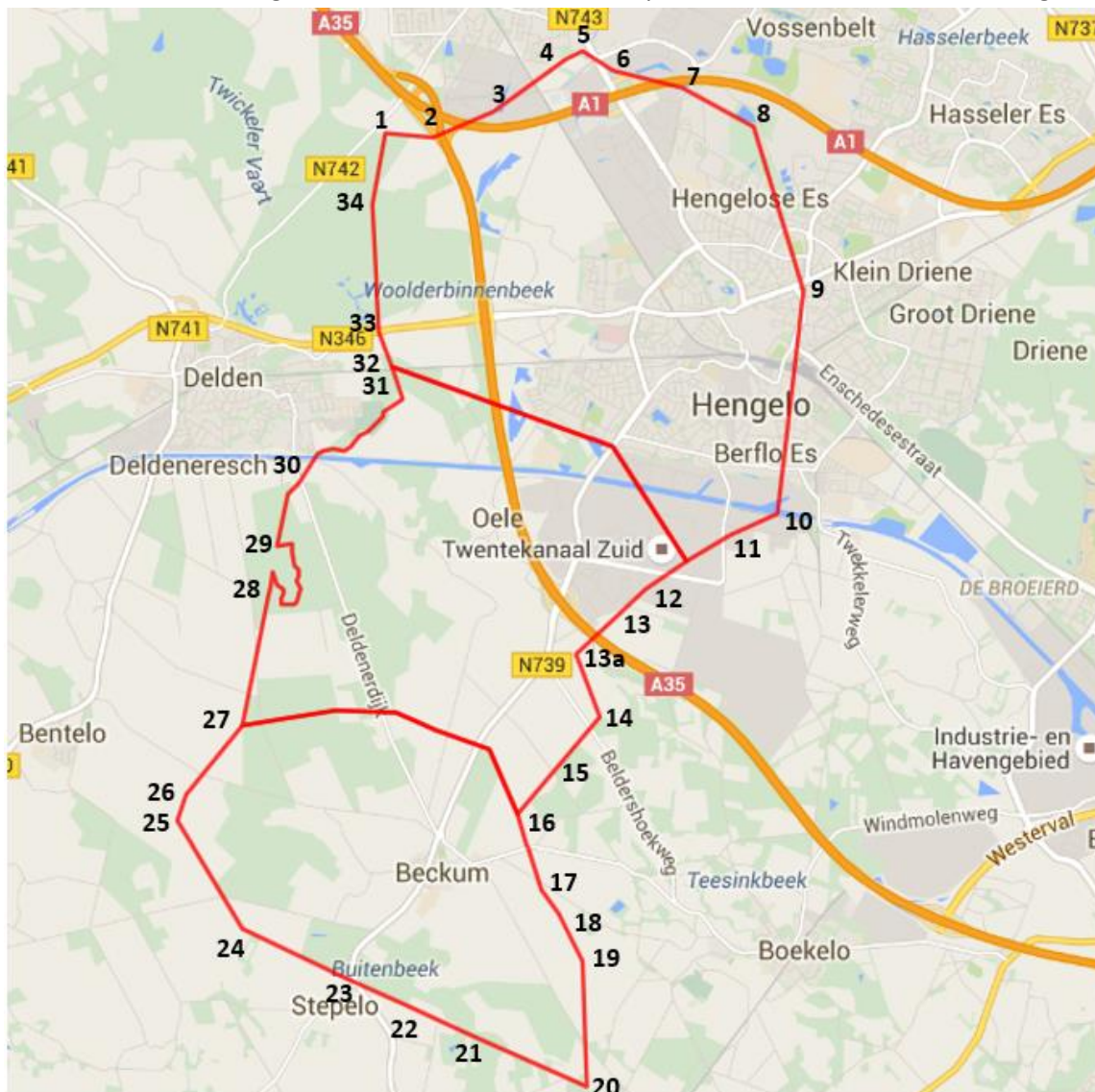
Dit document bestaat verder uit een inventarisatie van de markestenen in Hengelo en een inschatting van de mogelijkheid van de plaatsing van een replica en/of een informatiebord. De mogelijkheid hangt af van de welwillendheid van de grondeigenaar en de bereikbaarheid van de plek. Uit deze inventarisatie destilleren we een lijst met plekken met hoge potentie. Dit is samen deel 2. Het document wordt afgesloten met een plan van aanpak.

DEEL 2: Inventarisatie

De markestenen beschrijven we in vier groepen: de stenen genoemd in het proces-verbaal van de gemeente Hengelo (1821), de marke-binnengrenzen van dit gebied, en de markestenen in de later toegevoegde marken Klein Driene en Hasselo. Bij elk van de gebieden tonen we eerst een kaart, en daarna een tabel met de belangrijkste informatie.

De gemeentegrens van Hengelo in 1821

De gemeente Hengelo ontstond in 1811 uit de marken van Beckum, Oele en Woolde. De grenzen van deze nieuwe gemeente werden in 1820 in het “Proces-verbaal der grensbepaling van het grondgebied der gemeente van Hengelo” beschreven als een rondgang langs de grens. Op de rondgang langs de gemeentegrens worden 34 palen en stenen beschreven, genummerd van 1 t/m 34. Het proces-verbaal bevat een aanhangsel uit 1821,

waarin tussen paal 13 en 14 nog een paal wordt toegevoegd, die in eerste instantie vergeten was. Deze krijgt nummer 13a. De bovenstaande afbeelding toont de locaties op de kaart. De tabel hieronder geeft, na het nummer en de naam, de situatie van de locaties van de stenen weer. (vlag) geeft aan of op de locatie een steen plaatsbaar lijkt, (bril) geeft weer of deze plek voor voorbijgangers goed bereikbaar is, (om de hoek) geeft weer of dicht bij de oorspronkelijke locatie, een plaatsbare en goed toegankelijke plek is. Deze kolom is alleen gevuld, als de vorige twee “nee” zijn. “RM” betekent dat de steen een rijksmonument is.

Punt	Naam	aanwezig				Toelichting
1	Paal in het Marktepaalse veen	nee	ja	ja		Aan openbare weg in landweer
2	Steen in landweer	nee	ja	nee		In berm van A35
3	Steen bij het jodenkerkhof	ja	–	ja		Aan openbare weg
4	Steen bij de bosgrond van Weleman	nee	ja	ja		Aan openbare weg
5	Steen bij Weleman	ja	–	nee		In tuin van particulier
6	Steen bij De Fotte	nee	nee	nee		In border van bedrijf
7	Steen bij Wegter	ja	–	ja		Bij visvijver
8	Steen in het Minnebroek	ja	–	ja		Aan wandelpad
9	Hollinkbergsteen	replica	–	ja		Aan fietspad
10	Helsteen	nee	nee	nee	nee	Op bedrijfsterrein
11	Walkatensteen	nee	nee	nee	nee	Op bedrijfsterrein
12	Egberinksteen	nee	nee	nee	nee	Op bedrijfsterrein
13	Zandboerpaal	replica	ja	nee		Aan bosrand/sloot
13a	Fabelhuttesteen	Ja, RM	–	nee		In weiland
14	Belderspaal	replica	–	ja		Aan toegangspad boerderij
15	Hoogeveldspaal	nee	ja	nee		Aan bosrand/sloot
16	Leemkuilspaal	nee	ja	nee		Aan houtwal/sloot
17	Braakerspaal	nee	nee	nee	ja	Naast schuren boerderij
18	Breiderpaal	nee	ja	nee		Aan houtwal/sloot
19	Laarhuispaal	nee	nee	nee	nee	In weiland
20	Grevenpaal	Ja, RM	–	ja		Aan Hagmolenbeek
21	Asbroekersteen	nee	ja	ja		In bos
22	Heddesteen	nee	nee	nee	ja	In weiland, vlak bij fietspad
23	Derkingpaal	nee	ja	nee		Aan bosrand/sloot
24	Grondhuttepaal	nee	nee	nee	nee	In weiland
25	Marktepaal bij hof van G. Martin	nee	nee	nee	nee	In weiland
26	Paal bij Jan ten Asbroek	nee	nee	nee	nee	In weiland
27	Driekante marktepaal	nee	ja	nee		Aan bosrand/sloot
28	Paal 28 aan de Fliermeente	nee	ja	nee		In bos
29	Paal 29 aan de Fliermeente	ja	–	nee		In bos
30	Populierpaal	nee	ja	ja		Aan Peppelendijk
31	Beekpaal	nee	ja	nee		In bos, aan beek
32	Marktepaal bij de houtzaagmolen	nee	ja	nee		In bos
33	Paal aan de weg Hengelo-Delden	nee	ja	ja		Aan de weg Delden-Hengelo
34	Steen aan het voetpad Delden-Borne	nee	ja	ja		Aan voetpad Delden-Borne

De grenzen Woolde-Oele en Beckum-Oele

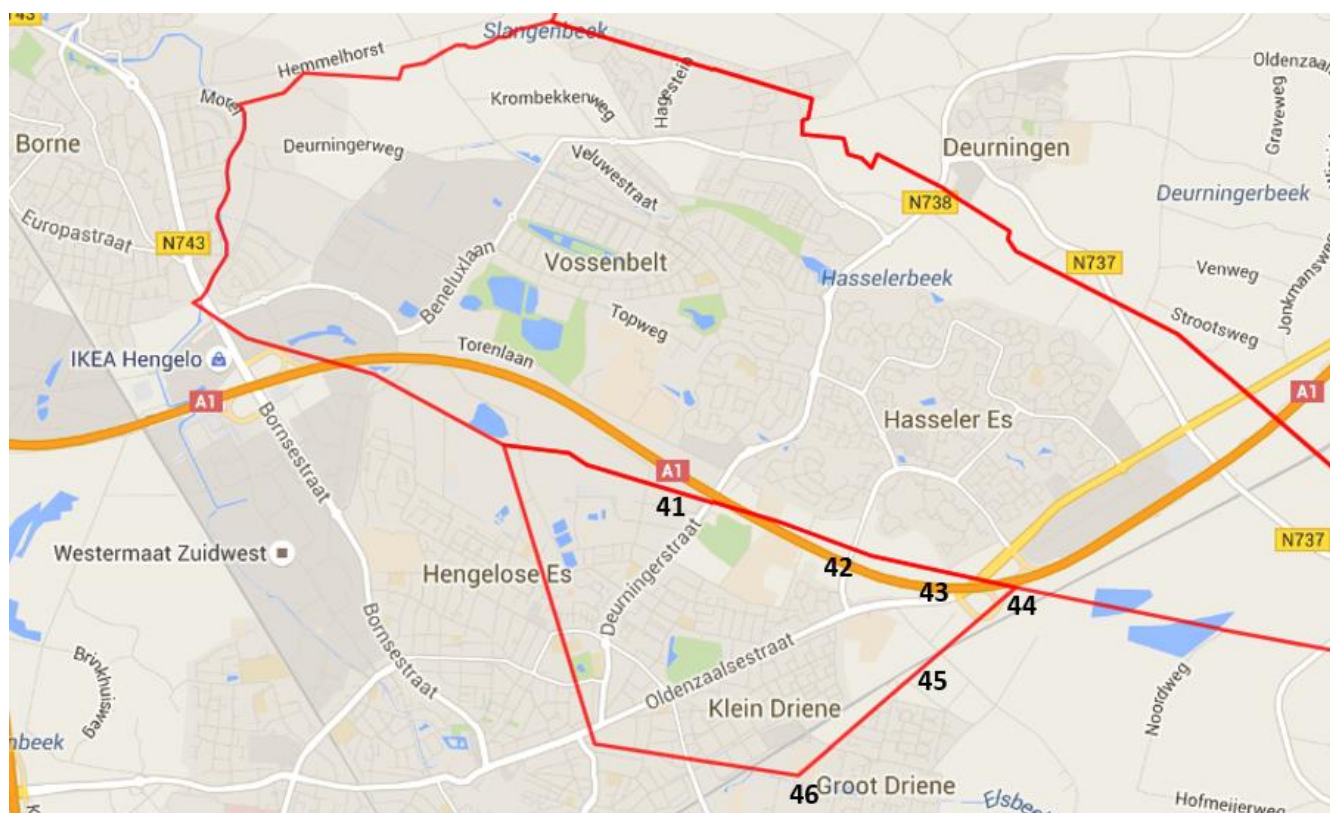
Zoals gezegd besloeg de oorspronkelijke gemeente Hengelo precies het grondgebied van de marken Beckum, Oele en Woolde. Deze drie marken liggen min of meer boven elkaar met twee binnengrenzen: tussen Beckum en Oele en tussen Oele en Woolde. De grens tussen Beckum en Oele heeft vier knikpunten, waar stenen hebben gelegen. Op de grens tussen Oele en Woolde zijn in 1830 twee stenen geplaatst.

Punt	Naam	aanwezig	⌘	⌘	⌘	Toelichting
35	Steen aan de Haaksbergerstraat	nee	ja	ja		Aan beek
36	Steen bij Föbel	nee	nee	nee	nee	Op bedrijfsterrein
37	Sluiterspaal	nee	ja	nee		Aan bosrand/sloot
38	Steen bij de Geurdsweg	nee	nee	nee	nee	In weiland
39	Steen aan de Deldenerdijk	ja	–	nee		In houtwal
40	Steen aan het Kerkveldervoetpad	nee	ja	ja		Aan fietspad

Markestenen in voormalige gemeente Weerselo

De gemeente Hengelo is sinds 1821 behoorlijk veranderd. De uitbreidingen zijn vooral ten koste gegaan van de toenmalige gemeentes Weerselo en Lonneker. Van Weerselo werd het gehele grondgebied van de marke Klein Driene, het grootste deel van de marke Hasselo en de westkant van de marke Deurningen toegevoegd. We vinden zes extra markestenen op de grens van Klein Driene, waarvan er ook nog eens drie locaties zo onduidelijk zijn aangegeven op de kadastrale kaarten, dat het onzeker is of deze wel gemarkeerd waren.

Punt	Naam	aanwezig	↻	↺	↻	Toelichting
41	Steen?	nee				Natuurlijke grens (beek)
42	Steen?	nee				Natuurlijke grens (beek)
43	Steen?	nee				Natuurlijke grens (beek)
44	Steen bij huis Pallas	nee	ja	nee		In berm oprit A1
45	Steen bij Pallas	nee	nee	nee	ja	Op erf boerderij
46	Steen bij Grimberg	nee	nee	nee	ja	Op sportveld bij beek

Markestenen in voormalige gemeente Lonneker

Van de gemeente Lonneker werden delen van de marken Groot Driene en Tweekelo toegevoegd. In dit gebied waren niet veel markestenen, buiten die hierboven al genoemd zijn: het betreft alleen twee markestenen op de grens van de marken Tweekelo en Groot Driene, vlak bij het kanaal.

Punt	Naam	aanwezig				Toelichting
47	Steen bij de weg van Hengelo naar Usselo	nee	nee	nee	nee	Op sluseiland
48	Steen bij de weg van Tweekelo naar Driene	nee	ja	ja		Aan kanaal

Prioritering

De inventarisatie hierboven heeft een lijst van locaties opgeleverd die in aanmerking komen voor de plaatsing van een informatiebord of een replica met informatiebord. We kunnen deze prioriteren op aanwezigheid van een steen, bebouwde kom of niet en bereikbaarheid. Deze prioritering zal de leidraad zijn bij de uitvoering van het plan. Hierbij moet aangetekend worden dat de Hollinkbergsteen (nr. 9), de Belderspaal (nr. 14) en de Grevenpaal (nr. 20) al zijn voorzien van een informatiebord.

1. Aanwezige stenen op toegankelijke plek (informatiebord):

- Steen bij het Jodenkerkhof (nr. 3).
- Steen bij Wegter (nr. 7).
- Steen in het Minnebroek (nr. 8).

2. Toegankelijke locaties binnen de bebouwde kom (steen met informatiebord):

- Steen bij de bosgrond van Weleman (nr. 4).
- Steen aan de Haaksbergerstraat (nr. 35).

3. Toegankelijke locaties nabij een oorspronkelijke locatie binnen de bebouwde kom (steen met informatiebord):

- Steen bij Pallas (nr. 45).
- Steen bij Grimberg (nr. 46).

4. Toegankelijke locaties buiten de bebouwde kom (steen met informatiebord):

- Paal in het Marktepaalsveen (nr. 1).
- Asbroekersteen (nr. 21).
- Populierpaal (nr. 30).
- Steen aan de weg Hengelo-Delden (nr. 33).
- Steen aan het voetpad Borne-Delden (nr. 34).
- Steen aan het Kerkveldervoetpad (nr. 40).
- Steen bij de weg van Tweekelo naar Driene (nr. 48).

5. Toegankelijke locaties nabij oorspronkelijke locatie buiten de bebouwde kom (steen met informatiebord):

- Braakerspaal (nr. 17).
- Heddesteen (nr. 22).

6. Locaties waar een steen geplaatst kan worden, maar die moeilijk toegankelijk zijn (alleen steen):

- Steen in landweer (nr. 2).
- Hogeveldspaal (nr. 15).
- Leemkuilspaal (nr. 16).
- Breiderpaal (nr. 18).
- Derkinkpaal (nr. 23).
- Grondhuttepaal (nr. 24).
- Driekante marktepaal (nr. 27).
- Paal 28 aan de Fliermeente (nr. 28).
- Beekpaal (nr. 31).
- Marktepaal bij houtzaagmolen (nr. 32).
- Sluiterspaal (nr. 37).
- Steen bij huis Pallas (nr. 44).

DEEL 3: Plan van aanpak

Het plaatsen van stenen en palen met een informatiebord gaat uiteraard met kosten gepaard. Aan de ene kant zijn er de kosten van de steen of paal zelf, kosten van het transport van deze, en de kosten van het informatiebord. Het feestelijk onthullen van een nieuwe steen of paal levert publiciteit op, maar is niet kosteloos. Daarnaast willen wij ook graag aandacht geven aan plekken waar een deel van de grens nog zichtbaar is. Dit zou ook kunnen met een (ander) soort markering, of informatiebord. Tenslotte zouden we graag informatiefolders, fietsroutes en Apps ontwikkelen, zodat de bekendheid nog meer vergroot wordt.

Hoe dit traject zich precies gaat ontwikkelen is moeilijk te voorspellen. Zoals aangegeven is de (minimum) doelstelling om tenminste twee stenen met informatiebord per jaar te plaatsen. Het is misschien mogelijk twee nabijgelegen stenen te combineren, zoals de steen in het Minnebroek (nr. 8) en de steen bij Wegter (nr. 7). Hierdoor krijgt een onthulling meer inhoud, en wordt “onthulling-vermoeidheid” voorkomen. Afhankelijk van de gekozen doelen voor het betreffende jaar, zullen wij sponsors zoeken die hier goed bij aansluiten.

Bij grenzen zijn altijd minstens twee partijen betrokken. Wij streven dan ook naar samenwerking met de omringende heemkunde groepen van Borne, Weerselo, Enschede, Haaksbergen en Delden. Met de meeste van deze bestaan al contacten. Zo is in maart 2015 de Belderspaal (nr. 14) onthuld, een samenwerking van de Loakstenen Commissie van de Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, de Historische Kring Boekelo-Usselo-Twekkelo en onze werkgroep. In september 2015 werd door de Loakstenen Commissie en onze groep de Zandboerpaal (nr. 13) geplaatst.

Tot slot

Geschiedenis van een stad of streek bestaat niet alleen uit de verhalen van markante inwoners en de grote historische gebouwen. De geschiedenis bevat ook verhalen over grensgeschillen die soms eeuwen voortduurden. Deze geschillen werden versteend in de grensstenen, markestenen. Daarmee geven de verhalen bij deze stenen een uniek inzicht in de organisaties die Twente en de rest van Oost-Nederland duizend jaar beheersten.

Grensaafbakeningen in Hengelo

- een inventarisatie -

Door: Werkgroep markegrenzen Hengelo

Ellen Beerens, Rob Bloemendaal, Gerhard Post, Miny de Vries

Oktober 2016

Inleiding

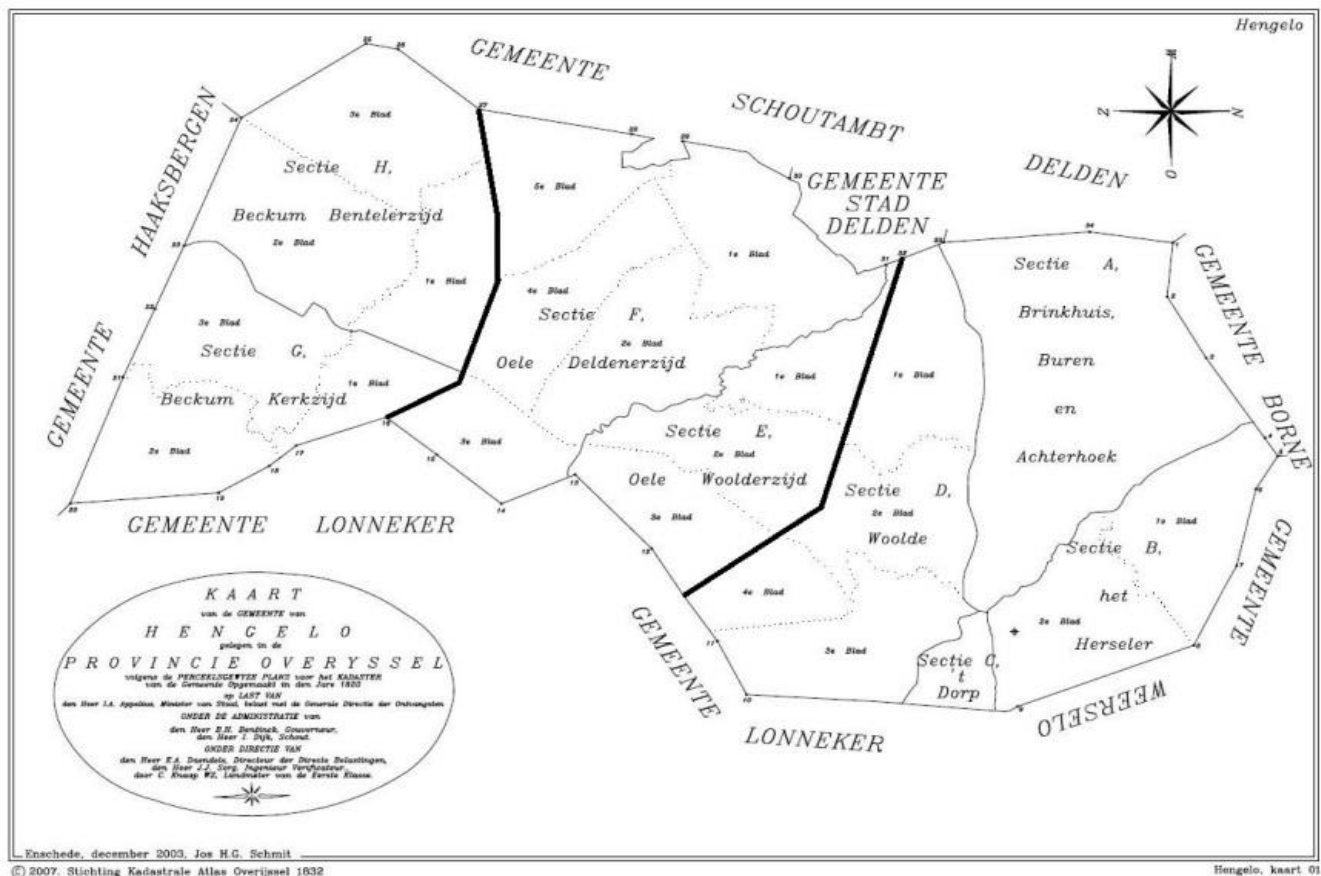
De term grensafbakeningen wordt in het rijksmonumentenregister gebruikt als subcategorie voor objecten die op één of andere manier een grens markeerden. Voor Hengelo denken wij daarbij aan drie typen van grenzen:

1. Markegrenzen, later deels opgegaan in gemeentegrenzen.
2. Het jachtgebied van Twickel.
3. Erfscheidingen en andere stenen.

In elk van deze categorieën zijn objecten aanwezig. Dit document bestaat dan ook uit drie delen voor elke van deze categorieën. Na een korte uitleg volgt een beschrijving van de nog aanwezige objecten.

1. Markegrenzen

De gemeente Hengelo ontstond in 1811 uit de marken Beckum, Oele en Woolde¹. De grenzen van deze nieuwe gemeente werden in 1820 in het “Proces-verbaal der grensbepaling van het grondgebied der gemeente van Hengelo” beschreven als een rondgang langs de grens. Op de rondgang langs de gemeentegrens worden 34

¹ Al in de oudste bronnen is Oele opgedeeld in twee marken: Oele Deldenerzijde en Oele Woolderzijde.

palen en stenen beschreven, genummerd van 1 t/m 34. Het proces-verbaal bevat echter een aanhangsel uit 1821, waarin tussen paal 13 en 14 nog een paal wordt toegevoegd, de Fabelhuttesteen, die in eerste instantie vergeten was. Deze krijgt nummer 13a.

Zo was de gemeentegrens na 1820 dus gemarkeerd door 35 palen en stenen. Van deze 35 markeringen zijn er bij ons weten nu nog acht aanwezig. Daarnaast werden vier markeringen in de laatste jaren weer aangebracht en een vijfde zal vermoedelijk dit jaar nog geplaatst worden in Borne (nr. 4).

Zoals gezegd besloeg de oorspronkelijke gemeente Hengelo precies het grondgebied van de marken Beckum, Oele en Woolde. Deze drie marken liggen min of meer boven elkaar (op de kaart hierboven naast elkaar, omdat het noorden rechts is), met twee binnengrenzen: tussen Beckum en Oele, en tussen Oele en Woolde, de vette lijnen op de kaart. Naast de 35 palen en stenen zijn ook hier markeringen geweest, daar waar de grens van richting verandert. De grens tussen Beckum en Oele heeft vier knikpunten, de grens tussen Oele en Woolde maar één. Op de twee binnengrenzen zijn dus (in ieder geval) vijf markeringen geweest. Van deze vijf markeringen is er nu nog één zichtbaar en één bevindt zich 30 cm onder het maaiveld. Op het knikpunt van de grens tussen Woolde en Oele is dit jaar een steen herplaatst.

Tenslotte beslaat het grondgebied van Hengelo delen van de vroegere gemeentes Weerselo en Lonneker. In deze gedeelten werden geen markeringen teruggevonden, maar wel twee herplaatst.

Deze zeventien markeringen, tien oorspronkelijke en zeven herplaatste, worden beschreven op de bladzijden A-1 tot A-17. De coördinaten horen bij het eigenlijke grenspunt. In een aantal gevallen ligt de steen er niet op, maar wel vlakbij.

2. Het jachtgebied van Twickel

Van oudsher viel de jacht onder de heerlijke rechten. Na een korte onderbreking in de Franse tijd werden deze rechten in 1815 weer in ere hersteld. Naar aanleiding hiervan werd door de gravin van Twickel een lijst samengesteld van 108 plekken waar jachtpalen dienden te verrijzen.

De jachtpalen kwamen uit de Bentheimer en Gildehauser groeven en hebben een afmeting van 20 cm bij 26 cm en een hoogte van ongeveer 2 meter boven het maaiveld. De jachtwet van 1923 maakte een einde aan de heerlijke jachtrechten. Hiermee verloren de jachtpalen hun functie, en veel palen verdwenen.

Van deze 108 jachtpalen staan er nu nog 5 (of eigenlijk 4½) overeind in de huidige gemeente Hengelo. Deze worden beschreven op de bladzijden B-11 tot B-5. Het monumenten register van Hengelo vermeldt drie jachtpalen. Het is voor ons moeilijk na te gaan welke palen dit precies zijn, omdat in het monumenten register de coördinaten niet vermeld staan, en de palen veel op elkaar lijken.

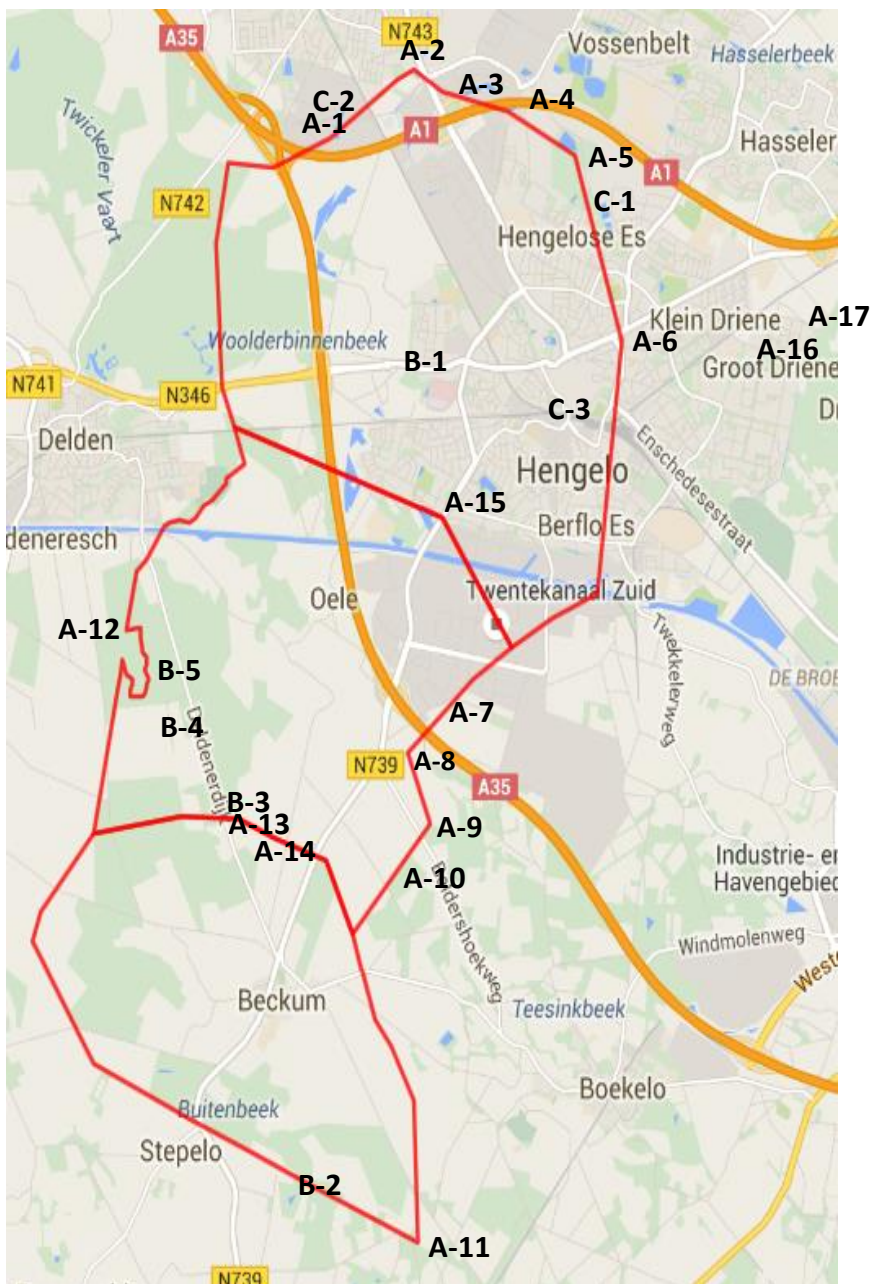
3. Erfscheidingen

In dit deel zijn wat losse einden verzameld. Als bonus is pagina C-3 toegevoegd, gewijd aan de stenen van de brink.

Opmerkingen

Onze groep is een werkgroep van de Archeologiegroep van Museum Hengelo en bestaat uit Ellen Beerens, Rob Bloemendaal, Gerhard Post en Miny de Vries, met als adviseur Gerrit Welberg. Het onderzoek naar oude markestenen in de gemeente Hengelo is in het najaar van 2014 door ons gestart. Hoewel we zijn begonnen met de oorspronkelijke grenzen van Hengelo is het de bedoeling om ook later toegevoegde gebieden, zoals de marken Klein Driene en Hasselo, in dit onderzoek te gaan betrekken. Voor zover ons nu bekend zijn daar geen oude grensmarkeringen meer zichtbaar aanwezig.

De term “Stroink” in de beschrijvingen hieronder verwijst naar een systematische nummering die ook elders in Twente gebruikt wordt om markestenen aan te duiden. Voor een uitleg van deze nummering en een overzicht op (moderne) kaarten verwijzen we naar www.markegrenzen.nl. De overzichtskaart op de volgende pagina komt van deze site. De toegevoegde nummers op de kaart verwijzen naar de A-bladzijden hieronder.

Naam: Steen bij het Jodenkerkhof	Nummer: Hengelo nr. 3, Borne nr. 20, Stroink: 43.52-02.
Beschrijving: Deze steen ligt op de grens van de marke Woolde en de marke Zenderen en Bornerbroek, daar waar in 1832 de landweer eindigde. Tot 1960 was hier een Jodenkerkhof. De steen ligt nu achter het toegangshek van de Lemerij. Oorspronkelijk heeft hij vermoedelijk 10 of 20 meter oostelijker gelegen; daar lag ook de oude begraafplaats.	Status: Verplaatst. Na de grenswijziging van (±) 2005 geheel in de gemeente Hengelo.
	Ouderdom: Geplaatst tussen 1400 en 1800.
	Coördinaten: RD-x: 248.130 RD-y: 478.400
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo. Eigenaar: gemeente Borne.

Naam: Keisteen bij het huis van Weleman	Nummer: Hengelo nr. 5, Borne nr. 18, Stroink: 29.43.52.
Beschrijving: Dit is de 3-markenstein op de grens van de marke Hasselo, de marke Woolde en de marke Zenderen en Bornerbroek. Het gebied is volgens de oudste kadastrale kaarten moerassig, als uitloopgebied van de Bornse Beek. De steen is jaren zoek geweest, en zou in de poel geschoven zijn. Deze poel werd later een vijver, en toen deze enige jaren geleden leeggepompt werd om hem op te vullen met zand, kwam deze steen eruit. Volgens het markeboek van Woolde stond er al voor 1563 een laakpaal op deze locatie; in dit jaar is er sprake van een geschil rond deze paal.	Status: Verplaatst. Na de grenswijziging van 1971 geheel in gemeente Borne.
	Ouderdom: Geplaatst tussen 1600 en 1800.
	Coördinaten: RD-x: 249.107 RD-y: 479.093
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Borne. Eigenaar: nieuwe bewoner.

Naam: Keisteen ten noorden van de Fotte	Nummer: Hengelo nr. 6, Stroink: 29.43-02.
Beschrijving: Deze steen werd in 1977 en 1992 nog gevonden, in het plaveisel naast de boerderij. Bij de aanleg van de A1 is erve De Fotte afgebroken en is de steen verdwenen. Op 17 september 2016 is de onderstaande steen herplaatst, een tiental meters van de oorspronkelijke plek.	Status: Herplaatst. Na de grenswijziging van 1971 geheel in gemeente Hengelo.
	Ouderdom: Geplaatst in 2016.
	Coördinaten: RD-x: 249.413 RD-y: 478.888
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo. Eigenaar: gemeente Hengelo

Naam: Keisteen bij bouwland van F. Wegter	Nummer: Hengelo nr. 7, Stroink: 29.43-01.
Beschrijving: Steen op de grens van de marken Woolde en Hasselo. De steen is rond 1950 door de toenmalige eigenaar in de grond begraven, omdat hij midden in het weiland lag. Na eerdere zoektochten in 1992 (toen bij de aanleg van de A1 het erf werd afgebroken) is de steen in mei 2015 teruggevonden, een meter ten noorden van de officiële plaats, zo'n 60 cm onder het maaiveld. Sinds 7 november 2015 staat de steen weer bovengronds.	Status: Origineel. Na de grenswijziging van 1971 geheel in gemeente Hengelo. Ouderdom: Geplaatst tussen 1400 en 1800.
	Coördinaten: RD-x: 250.162 RD-y: 478.697
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo. Eigenaar: gemeente Hengelo.

Naam: Keisteen in het Minnebroek	Nummer: Hengelo nr. 8, Stroink: 29.30.43.
Beschrijving: Driemarkenstein op de grens van de marken Woolde, Klein Driene en Hasselo. In 2013 is de steen van de uiterste hoek van het weiland verplaatst naar een meer prominente plaats aan het wandelpad. Bovenop is nog een uitgehakt kruisje te herkennen dat de landmeters gebruikt hebben bij hun metingen.	Status: Verplaatst. Na de grenswijziging van 1971 geheel in gemeente Hengelo.
	Ouderdom: Geplaatst tussen 1400 en 1800.
	Coördinaten: RD-x: 250.162 RD-y: 478.697
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo. Eigenaar: Gemeente Hengelo.

Naam: Hollinkbergsteen	Nummer: Hengelo nr. 9, Stroink: 30.36.43.
Beschrijving: Deze steen herinnert aan de plaats waar de marken Klein Driene, Groot Driene en Woolde bij elkaar kwamen. Dit punt lag ongeveer 40 meter naar het zuidwesten, op de hoek van het appartementencomplex "3-marken". Mogelijk is de oorspronkelijke Hollinkbergsteen al in 1871 verwijderd toen op deze plek een begraafplaats ingericht werd. Op 6 juli 1996 is een replica van deze steen geplaatst. Oorspronkelijk lag de replica op de juiste plek (op de hoek van de Lijsterweg en de Spechtweg), maar hij is al snel door de woningbouwvereniging verplaatst naar de plek op het veldje.	Status: Replica. Na de grenswijziging van 1886 geheel in gemeente Hengelo.
	Ouderdom: Geplaatst in 1996.
	Coördinaten: RD-x: 251.517 RD-y: 476.537
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo. Eigenaar: gemeente Hengelo/Welbions (?)

Naam: Zandboerpaal	Nummer: Hengelo nr. 13, Stroink: 35.44-02.
Beschrijving: De Zandboerpaal is een replica, geplaatst op 5 september 2015. De paal stond eerder bij de oprit van de boerderij de Zandboer en is afkomstig van een gesloopte bakkerij in Boekelo. Deze paal is door Twence geschonken aan de Loakstenen- en begraafplaatsen commissie van de Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker. Deze heeft vervolgens de paal in bruikleen aan Twence gegeven, om de lokatie van de Zandboerpaal te markeren. Het bosje van 100 meter bij 60 meter waar de paal in staat, komt al voor op de topografische kaart uit 1889 (zie kaartje hierboven) en is op de kadastrale kaarten van 1832 ook te herkennen. Mogelijk is het een verwilderde kamp (ontginning).	Status: Replica. Op de grens van Hengelo en Enschede.
	Ouderdom: Geplaatst in 2015.
	Coördinaten: RD-x: 249.452 RD-y: 472.879
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo/Enschede. Eigenaar: Twence

Naam: Fabelhuttesteent	Nummer: Hengelo nr. 13a, Stroink: 35.44-01.
Beschrijving: De Fabelhuttesteent ligt op de grens van de marken Twekkelo en Oele. Het is rijksmonument 46595 (daar ten onrechte Belderspaal genoemd). De paal ontbreekt in eerste instantie in het proces-verbaal der grensbepaling van het grondgebied der gemeente van Hengelo (en dus ook Lonneker) en is daar later aan toegevoegd. De naam Fabelhuttesteent is niet in het proces-verbaal te vinden; hij wordt omschreven met Bentheimer stenen paal ten zuiden van de zogenaamde Oeler Beek in een akkermaalsbosje, behorende bij het erve Den Belder.	Status: Origineel. Op de grens van de gemeentes Hengelo en Enschede.
	Ouderdom: Waarschijnlijk geplaatst in de 18 ^e eeuw.
	Coördinaten: RD-x: 249.133 RD-y: 472.569
	Monument: Rijksmonument 46595 (gemeente Enschede).
	Kadastraal: Hengelo/Enschede Eigenaar: J.W. Nijhof.

Naam: Belderspaal	Nummer: Hengelo nr. 14, Stroink: 34.35.44.
Beschrijving: De Belderspaal (34.35.44) ligt op de grens van de marken Usselo, Twekkelo en Oele. Een replica is geplaatst op 8 november 2014, en de paal is officieel onthuld op 21 maart 2015. 	Status: Replica. Op de grens van de gemeentes Hengelo en Enschede.
	Ouderdom: Geplaatst in 2014.
	Coördinaten: RD-x: 249.410 RD-y: 471.893
	Monument: Nee.
	Kadastraal: F 1572. Eigenaar: J.G. Geerdink.

Naam: Hogevel Spaal	Nummer: Hengelo nr. 15, Stroink: 34.35-01.
Beschrijving: De Hogevel Spaal is ruim 2 meter lang en 35 bij 35 cm in het vierkant, gehakt uit Bentheimer zandsteen. Daarmee zal het gewicht 400 a 500 kg bedragen. Deze paal stond rond 1990 nog op zijn plaats, zij het heel erg scheef. Daarna heeft hij een tijd bij het huis gestaan. Sinds een herinrichting van de tuin lag hij in de bosrand, die nu ook nog de grens van Hengelo en Enschede is. Op 2 mei 2016 is de paal herplaatst door de eigenaar, iets dichterbij de Sluitedijk toe dan oorspronkelijk. Op 24 september 2016 werd het informatiebord geplaatst.	Status: Origineel. Op de grens van de gemeentes Hengelo en Enschede.
	Ouderdom: Waarschijnlijk geplaatst in de 18 ^e eeuw.
	Coördinaten: RD-x: 249.031 RD-y: 471.420
	Monument: Nee
	Kadastraal: Hengelo/Enschede Eigenaar: L. Asbroek

Naam: Grevenpaal	Nummer: Hengelo nr. 20, Stroink: 34.45.46.49.
Beschrijving: Op het punt waar de Grevenpaal stond, kwamen vier markegrenzen samen, te weten van de marken Usselo, Beckum, Hones en de marke Eppenzolder, Holthuizen en Stepelo. Deze paal was enige tijd verdwenen. Wegens overlast had men hem in de jaren na 1960 laten verzinken in het weiland. Op 23 april 1976 is hij weer opgegraven en zo'n 30 meter verplaatst. In 1614 werd de Grevenpaal vervangen, omdat de vorige paal verrot was. 	Status: Verplaatst. Op de grens van de gemeentes Hengelo, Enschede en Haaksbergen.
	Ouderdom: Waarschijnlijk geplaatst in de 18^e eeuw.
	Coördinaten: RD-x: 249.360 RD-y: 467.858
	Monument: Rijksmonument 18880 (Haaksbergen).
	Kadastraal: Hengelo/Enschede/ Haaksbergen Eigenaar: J.H. Waanders.

Naam: Paal aan de noordkant van de Fliermeente	Nummer: Hengelo nr. 29, Delden nr. 35, Stroink: 38.44-01.
Beschrijving: Deze grenspaal, ten zuiden van Delden, staat op het punt waar een merkwaardige instulping in de gemeentegrens zit. Deze paal is geplaatst volgens het "proces-verbaal der grensbepaling van het grondgebied der gemeente van Hengelo", 1821. 	Status: Origineel. Op de grens van de gemeentes Hengelo en Hof van Twente.
	Ouderdom: Geplaatst rond 1820.
	Coördinaten: RD-x: 245.883 RD-y: 473.663
	Monument: Nee.
	Kadastraal: F 600. Eigenaar: St. Twickel.

Naam: Steen op de grens van Oele en Beckum bij de Deldenerdijk	Nummer: Stroink: 44.45-03
Beschrijving: Deze steen was altijd wel aanwezig, wat ook bekend was bij omwonenden. Hij is op 11 april 2015 weer blootgelegd. De steen staat aangegeven op de kadastrale kaart uit 1832.	Status: Origineel.
	Ouderdom: Geplaatst tussen 1400 en 1800.
	Coördinaten: RD-x: 247.191 RD-y: 471.895
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo Eigenaar: St. Twickel.

Naam: Steen op de grens van Oele en Beckum bij Steen Jan	Nummer: Stroink: 44.45-02.
Beschrijving: Deze steen is vermoedelijk in het begin van de 20 ^e eeuw begraven. Op 12 maart 2016 is de steen zichtbaar gemaakt en is de bijgevoegde foto gemaakt. De steen is groot, ongeveer 1000 kg en ligt 30 cm onder het maaiveld. De steen is weer toegedekt.	Status: Ondergronds.
	Ouderdom: Geplaatst tussen 1400 en 1800.
	Coördinaten: RD-x: 247.191 RD-y: 471.895
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo Eigenaar: Loofriet BV.

Naam: Steen op de hoek van de Riggelmeen	Nummer: Stroink: 43.44-01.
Beschrijving: Dit punt markeert het enige knikpunt in de grens tussen de marken Oele en Woolde. Het punt is in 1830 bepaald door gecommiteerden van de marken Woolde en Oele (Woolderzijde), toen zij de grens vastlegden. Dit omdat de bewoner van het Föbel, Albert Feubeler, later ook Welberg genoemd, wil weten bij welke marke hij hoort. Hieruit blijkt dat in 1830 op deze plaats een paal of steen geplaatst moet zijn. Hierover hebben we verder geen andere bronnen gevonden. De Riggelmeen was door de keileem in de grond een moerassig gebied. Hier ligt nu het kleigat, welke aan de noordkant precies de grens vormt. De steen is op 14 mei 2016 verplaatst van de Pakhuisstraat (400 meter verderop) naar dit punt. Het gewicht van de steen is 1150 kg.	Status: Herplaatst. Ouderdom: Geplaatst in 2016.
	Coördinaten: RD-x: 249.493 RD-y: 474.823
	Monument: Nee. Kadastraal: Hengelo Eigenaar: Gemeente Hengelo

Naam: Keisteen op het hooiland van Willem Grimberg	Nummer: Stroink: 30.36-02.
Beschrijving: Deze steen ligt bij een knik in de grens van de marken Klein-Driene en Groot-Driene en Woolde bij elkaar kwamen. Dit punt lag ongeveer 90 meter naar het noordoosten op het voetbalveld. Van 1811 tot 1934 lag dit punt op de grens van de gemeenten Weerselo en Lonneker, van 1934 tot 1937 op de grens van de gemeenten Weerselo en Enschede en van 1937 tot 1943 op de grens van de gemeenten Weerselo en Hengelo. Sinds de grenswijziging van 1943 ligt de lokatie in de gemeente Hengelo. De vervangende steen is geplaatst op 24 juni 2016; hij is afkomstig van het einde van de Sluitersdijk, geschonken door de familie Asbroek.	Status: Herplaatst.
	Ouderdom: Geplaatst in 2016.
	Coördinaten: RD-x: 252.723 RD-y: 476.369
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo Eigenaar: Gemeente Hengelo

Naam: Steen gelegen ten westen van het huis van Hendrikus Pallas	Nummer: Stroink: 30.36-01.
Beschrijving: Deze steen ligt op de grens van Klein Driene en Groot Driene. Hij wordt in het proces-verbaal van Lonneker beschreven als 'steen gelegen ten westen het huis van Hendrikus Pallas'. Dit huis was in het einde van de 18 ^e eeuw aanleiding tot een grensgeschil tussen Klein en Groot Driene. De 'schoppe' was (zoals wel vaker gebeurde) dicht bij de grens gebouwd. Er is sprake van een laaksteen die in de melkkamer gezonken zou zijn. In 1791 wordt het geschil beslecht en de schoppe tot Groot Driene gerekend. Tevens wordt een nieuwe steen geplaatst, vlakbij dit huis. Op 17 september 2016 werd een nieuwe steen geplaatst, iets verder naar het noord-oosten. Deze steen van 210 kg (buitenmaten 78 x 62 x 35 cm) is beschikbaar gesteld door Museum Hengelo. Hij is mogelijk afkomstig van stenen die in de wederopbouwperiode bij graafwerkzaamheden zijn gevonden rond de oude brink.	Status: Herplaatst.
	Ouderdom: Geplaatst in 2016.
	Coördinaten: RD-x: 253.257 RD-y: 476.850
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo Eigenaar: Museum Hengelo

Naam: Jachtpaal 13 van Twickel	Nummer: Twickel 13
Beschrijving: Jachtpaal van Twickel aan de Oude Deldenerweg. Hoogte 2.45 meter. 	Status: Origineel.
	Ouderdom: Geplaatst rond 1820.
	Coördinaten: RD-x: 248.894 RD-y: 476.283
	Monument: ?
	Kadastraal:

Naam: Jachtpaal 15 van Twickel	Nummer: Twickel 15.
Beschrijving: Jachtpaal van Twickel aan de Deelweg, vlakbij boerderij de Veldsnijder, op de grens met Haaksbergen. De paal is afgebroken en daarom nog maar 1.17 meter hoog. 	Status: Origineel.
	Ouderdom: Geplaatst rond 1820.
	Coördinaten: RD-x: 247.924 RD-y: 468.485
	Monument: Ja.
	Kadastraal:

Naam: Jachtpaal 16 van Twickel	Nummer: Twickel 16.
Beschrijving: Jachtpaal van Twickel aan de Deldenerdijk, hoogte 2.12 meter. De paal staat precies op de markegrens Oele-Beckum. Hierachter ligt de steen van bladzijde A-10. 	Status: Origineel.
	Ouderdom: Geplaatst rond 1820.
	Coördinaten: RD-x: 247.056 RD-y: 471.897
	Monument: ?
	Kadastraal:

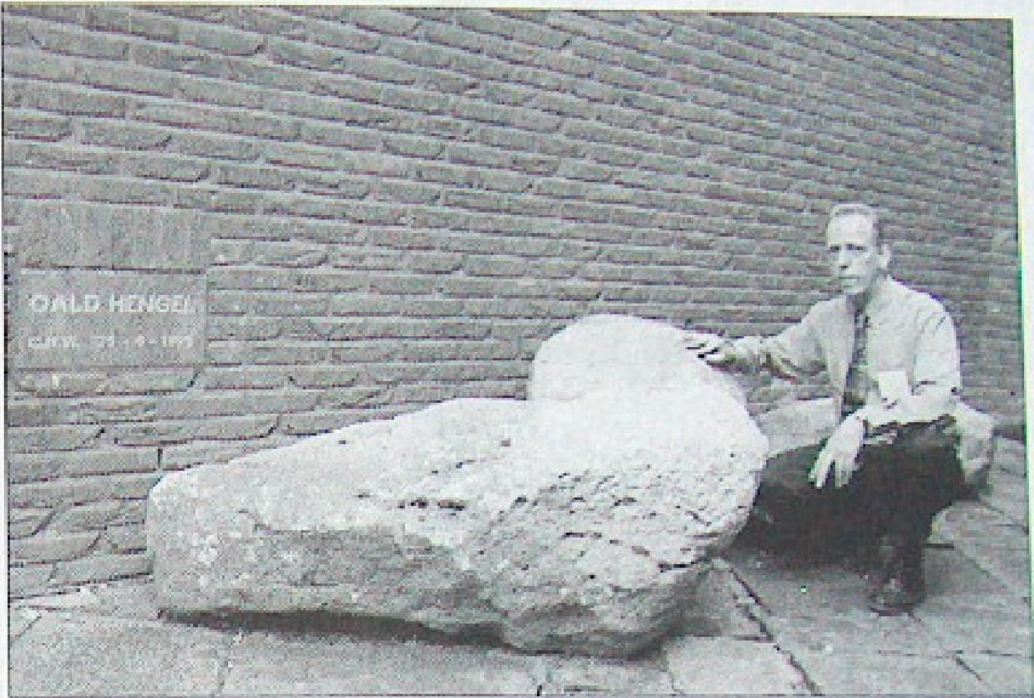
Naam: Jachtpaal 17 van Twickel	Nummer: Twickel 17.
Beschrijving: Jachtpaal van Twickel aan de Deldenerdijk, hoogte 2.26 meter. 	Status: Origineel.
	Ouderdom: Geplaatst rond 1820.
	Coördinaten: RD-x: 246.652 RD-y: 472.946
	Monument: ?
	Kadastraal:

Naam: Jachtpaal 18 van Twickel	Nummer: Twickel 18.
Beschrijving: Jachtpaal van Twickel aan de Deldenerdijk, hoogte 1.83 meter. 	Status: Origineel.
	Ouderdom: Geplaatst rond 1820.
	Coördinaten: RD-x: 246.464 RD-y: 473.443
	Monument: ?
	Kadastraal:

Naam: Palen aan de inrit naar Landmansweg 37	Nummer:
Beschrijving: Twee palen bij de inrit naar Landmansweg 37 zijn al als gemeentelijk monument geregistreerd. Ze zijn waarschijnlijk afkomstig van het klooster bij de Thiemsbrug, het Sint Antoniusgesticht. 	Status:
	Ouderdom:
	Coördinaten: RD-x: 251.079 RD-y: 478.082
	Monument: Ja.
	Kadastraal: Q 00386 (G). Eigenaar: Dhr. Arendsen.

Naam: Palen van de oude joodse begraafplaats van Borne	Nummer:
Beschrijving: Twee palen bij de Lemerij, waar ook de steen bij het Jodenkerkhof ligt. Volgens bronnen is de begraafplaats afgescheiden geweest door Bentheimer zandstenen palen, waarvan er nog twee staan.	Status:
	Ouderdom:
	Coördinaten: RD-x: 248.135 RD-y: 478.430
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo. Eigenaar: Gemeente Borne.

Naam: Stenen van de brink	Nummer:
Beschrijving: Tot ongeveer 1800 heeft er een “stenen tafel” op de oude brink gelegen; de beschrijving danken van aan burgemeester Sloet (1838), die de stenen beschrijft als twee dragende stenen met daarop een tafelvormige steen. De tafel zou als offertafel en vergaderplek van de marke Woolde gediend hebben. In de wederopbouwperiode zijn er bij de brink diverse stenen naar boven gekomen. Deze stenen hebben tot enkele jaren geleden bij Museum Hengelo gelegen, maar zijn toen op verzoek van de toenmalige directeur voor een groot deel door gemeentepersoneel afgevoerd. Waar ze gebleven zijn is nog onbekend. De keien die mogelijk ooit dienst deden als onderdeel van een offertafel en ook nog eens als vergadertafel van de marke Woolde, liggen nu in de tuin van de Oudheidkamer. Oald Hengel zou ze graag bij de ingang van het nieuwe winkelcentrum De Brink willen zien. FOTO JERINA KEVELHAM	Status:
	Ouderdom:
	Coördinaten: RD-x: RD-y:
	Monument: Nee.
	Kadastraal: Hengelo. Eigenaar:

